

VASS ERIKA

A KULTURÁLIS EMLÉKEZET MEGSZERKESZTÉSE ÉS A LOKÁLIS IDENTITÁS ÉPÍTÉSE AZ ÚJSZÉKELYI UNITÁRIUS GYÜLEKEZET PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

Keszeg Vilmos kutatásainak egyik fontos témája az emlékezési gyakorlat, az emlékek rituális externalizációja. Számomra is meghatározó könyve a 17–20. századi erdélyi toronygombiratokat mint az emlékiratok sajátos változatait ismerteti, elemzi, továbbá azok megszerkesztését és az elhelyezésükhöz kapcsolódó rítusokat értelmezi (Keszeg 2006).

Tanulmányomban a Raffaj Domokos újszékelyi unitárius lelkész által 1884-ben készített kéziratot vizsgálom meg hasonló szempontok alapján. Az eklézsia történetét összegző mű elkészítése a történelmi emlékezet megszerkesztésére, a helyi unitárius identitás erősítésére irányult. Arra kerestem választ, hogy a szerző milyen részleteket emelt ki a múltból, mire helyezte a hangsúlyt, milyen üzenetet szánt írásával az egyházközségének. A tanulmány második felében pedig a falu unitárius gyülekezetének 2016. évi megemlékezési rítusát ismertetem, ami a múlt eseményeire építve a közösségi identitás erősítésében játszott szerepet.¹

A kulturális emlékezet a múlt szilárd pontjaira irányul, de a múlt mint olyan benne sem képes megőrződni. Ehelyett a múlt szimbolikus alakzatokká alvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés. A kulturális emlékezet szempontjából nem a tényleges történelem számít, csak azon pontjai, melyek a jelen eseményeihez köthetők, azokat igazolják, alátámasztják (Assmann 1999: 53). Az adott kort reprezentáló adatok felejtéstől való megóvásának és ezért írásban való megőrkítésének szándéka az időben megmaradás érzetét nyújtja (Assmann 1999: 23). A múlt történései közül Raffaj Domokos által kiemelt

1 A kutatást az OTKA K105556 számú pályázatának és a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János ösztöndíjának támogatásával végeztem.

részletek (pl. az unitáriusok megmaradása és saját templom építése, vagy elszakadás az alsóboldogfalvi unitárius eklézsiától) is ilyen emlékezési alakzatok, amelyek ünnepi alkalmon kerülnek középpontba, és bevilágítják a mindenkori jelent.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A település a Nagy-Küküllő jobb partján, Segesvártól 15, Székelykeresztúrtól 6 km távolságra fekszik. Orbán Balázs a Székelyföldet ismertető munkájának 1868-ban napvilágot látott első kötetét Udvarhelyszék nyugati határszélével, Újszékellyel kezdte, részletesen bemutatva a falu portáit, majd a helyi unitárius templom felirata kapcsán az unitárius vallásról mint a jövő vallásáról szólt (Orbán 1868: 19–20).

1890-ben a 836 lakos közül 816 magyar, 4 román, 14 német és 2 egyéb anyanyelvűnek vallotta magát (Varga E. 2010a: 76). Felekezeti szempontból 456 unitárius, 320 református, 18 ortodox, 8 görög katolikus, 13 római katolikus és 8 izraelita élt (Varga E. 2010b: 47). A statisztika és Raffaj Domokos leírása egyaránt azt mutatja, hogy a románok ekkorra már elhagyták anyanyelvüket és öltözetüket, csak vallásuk jelezte származásukat (Raffaj 1884: 5), 1910-re pedig már felekezeti asszimilációjuk is végbement (Raffaj 1910: 3).

A falu peremhelyzetéből adódóan kontaktzónában helyezkedett el, a közeli szász falvak lakosaival minden bizonnyal számos érintkezési pontja volt az újszékelyieknek. Raffaj Domokos egy 1842-ből származó adatot említett, miszerint a környező szász falvak diákjai közül többen az újszékelyi iskolában tanultak, hogy elsajátítsák a magyar nyelvet. Az építkezéseknél találunk szász településekről érkező mestereket: 1840-ben az orgonát egy keresztényfalvi² mester készítette, az új papi ház 1866-ban egy dánosi³ ács- és kőművesmesterrel tétetett fedél alá. Továbbá 1826-ban és 1857-ben Segesvárott önttetek harangot szász mesterekkel.

Cigányokról is több helyen tett említést a szerző: ők elsősorban a módosabb székely gazdák házaiban szelléri minőségben laktak (Raffaj 1884: 6). Az unitárius egyház a törökbúzazföldről a kocsiút a cigányokkal vágatta ki (Raffaj 1884: 120). 1828-ban a templom mellett egy kovács cigány lakott, aki az istentiszteletet kalapálás zajával zavarta meg (Raffaj 1884: 73-74).

RAFFAJ DOMOKOS ÉS CSALÁDJA

A lelkész a közösség lelki és szellemi vezetője, valószínűleg köztisztviselőként álló tagja volt. Szülőfalujának és egyházközségének története iránti érdeklődésében, az írói szerep vállalásában püspöke, Kriza János és a Székelyföld történelmét megíró Orbán Balázs is ösztönözhetette.

2 Település Brassó mellett, németül Neustadt-Burzenland, szászul Noscht, románul Cristian.

3 Segesvárhoz közeli, a Nagy-Küküllő mellett elterülő falu. Németül Dunesdorf, szászul Dunesdref, románul Daneş.

A szerző 1842-ben született Újszékelyen (n. n. 1910a), majd 1865. július 30-án lett szülőfalujában lelkész, mely tisztségben édesapját, Dánielt követte, aki 1837-től volt a falu unitárius lelkésze. Raffaj Domokos 1910. július 6-án, 68 éves korában bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a hivatást (n. n. 1910b). Az egyházkör által megjelentetett gyászír így szól:

„Raffaj Domokos. Deli ifjú volt, mikor Székelyereszturt mint köztanító kezdte pályáját. Szülőhelye, Újszékely választotta meg onnan pár év mulva papjának, hogy ott hirdesse Isten igéjét egy életen keresztül. Papi tulajdonságai előbbre vitték. Tizenhét évig jegyzőséget, tizenkilenczig esperesi hivatalt töltött bé a székelykereszturi egyházkörben. A székelykereszturi gymnasiumnál ő vette át Árkosi Dénes volt ravai pap s esperes és Kovács Mihály kissolymosi pap s esperes örökét, hogy a vizsgákon egyházi részről elnököljön, mely tisztét is jelesül töltötte bé. A predikálásra mindig sulyt fektetett s mint igehirdető is jó emlékét hagyta hátra.” (n. n. 1910c.)

Raffaj Domokos teológiai tanulmányairól nem találtam adatot. Testvére, Károly fiatalon paptanári pályára készült. 1860-61-ben Göttingenben tanult, meglátogatta az angliai unitáriusokat is. Végül gazdálkodással foglalkozott, Újszékelyen tekintélyes birtokot igazgatott (n. n. 1894, Kovács 2009: 565–566).

Raffaj Domokos a Székelykeresztúron 1846-ban született torboszlói Bereczky Pólit vette feleségül. A lány 1867-ben kálvinista nemesi családja ellenzésének dacára ment férjhez az újszékelyi unitárius paphoz. Halálát követően így méltatták:

„Azokhoz a régi szabású, tiszteletes matrónákhoz, az igazi papné-typushoz tartozott, amelyik tudatában volt annak, hogy férje papi állásának méltósága sok tekintetben épen az ő tapintatos viselkedésétől függ.” (Péter 1922: 43.)

Irma lányával az 1880-as évektől lelkes irányítói voltak annak, hogy az újszékelyi asszonyok és leányok a házi szövötparban találjanak megélhetést (Péter 1922: 43, Szócsné Gazda 2013: 202–203). Irma egyik alapítója és szerkesztője volt az *Unitárius Közlöny* 1902–1908 között megjelent Nők Világa önálló mellékleteinek, így a női emancipációs mozgalom kibontakozásának is részese volt.

Fiuk, az 1880-ban született Károly előbb a kolozsvári teológián tanult, majd 1901-ben Lipcsében, 1902-ben Berlinben, 1905-1907 között pedig Oxfordban folytatta tanulmányait bölcsész és teológia területen. Később világi pályára lépett (Sárközi 2013: 237, Kovács 2009: 571).⁴ A családtörténeti adatokból jól látható, hogy Raffaj Domokos családja nagy gondot fordított a gyermekek taníttatására. A szerző által felvállalt „tudós pap” szerepét jelzi az egyháztörténeti írása is.

A KÉZIRAT

Raffaj Domokos az eklézsia történetét bemutató munkáját 1884-ben írta meg. A kéziratnak egy-egy példányát Újszékelyen az unitárius parókián és a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában is megtaláltam.

4 Az angliai ösztöndíjáról írt beszámolója a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárban olvasható: Jelentések Ta.i. 2461/1937. Ebből kiderül, milyen sokféle impulzus érte a külföldön tanuló diákokat.

A szerző a kolozsvári példányt Ferencz József unitárius püspöknek ajánlotta. A püspöknek írt leveléből megtudjuk, hogy az egyházközség történetének megírására egy évvel korábbi felhívás készítette. A levélből az is kiderül, hogy a gyülekezet tagjai előtt felolvasásra került a mű, mely „nagy lelkesültséget támasztott az egyes hívekben az egyházi közügyek iránt...” A nyomdai kiadást az eklézsia szerény vagyoni helyzete nem tette lehetővé.

Az újszékelyi parókián őrzött változatot „Az újszékelyi unitárius eklézsianak tisztelete és szeretete jeléül” ajánlotta az író. Ezt a példányt Jakab Elek történész is kézbe vette, amint az egy utólagos bejegyzésből kiderül, és az 1880. évi népszámlálás községi adatait írta be.

Az eklézsiatörténeti művéből és a *Keresztény Magvetőben* megjelent tanulmányaiból érezhető, hogy a szerző gyakorlott szónok és író volt. A dokumentum értékét az is emeli, hogy a szerző olyan iratokat is fölhasznált, melyek azóta megsemmisültek. Raffaj Domokos nem minden esetben hivatkozta meg a forrását, de többnyire sikerült azokat beazonosítanom. Az író az idézett szövegeket nem betűhíven írta át, ráadásul néhol pontatlanul idézte a forrásokat. A tanulmányomban szereplő hivatkozások a Kolozsvárott őrzött kézirat oldal-számaira vonatkoznak.

A mű középpontjában az unitárius vagyon növekedése, az adományozások, építkezések felsorolása áll. A szerző a múlt eseményei közül előszeretettel emelte ki azokat, amelyek az egyház gyarapodásához járultak hozzá. Gyakran olvashatunk azokról a személyekről, akik pénzt, terményt, földet vagy valamilyen tárgyat adományoztak az egyházközségnek. Ezek említése a jelen szempontjából azért volt lényeges a szerzőnek, mert így akarta erősíteni a gyülekezetében a communitas érzetét, és így akart pozitív, követendő mintát állítani hívei számára, motiválni a jelenbeli buzgóságukat, egyháztámogatásukat.

A szerző célját jól kifejezi, amikor arról írt, hogy a második templom építéséhez közada-kozáásra került sor:

„A sokaságnak, a mely hitt vala, szívök és lelkök egy vala.” (Raffaj 1884: 14.)

Az első, 1789 januárjából fennmaradt gondnoki számadáshoz ezt a megjegyzést tette:

„De a tapasztalat itt is nagyszerűen igazolta, hogy az összetartás és lelkesedés mily csodaműveket képes létre hozni az egyházi élet terén.” (Raffaj 1884: 29.)

Az önállóvá vált gyülekezet kapcsán pedig ezt írta:

„E közben a sok építés, parochia és templomhely szerzés anyira igénybe vették minden anyagi és szellemi erejét s vallásos buzgóságát és áldozatkészségét, hogy méltán lehet bámolni azt a lankadatlan kitartást, a mely évről évre mind nagyobb haladásra s végre önállóságra segítette.” (Raffaj 1884: 57–58.)

Az író az építkezéseknél munkájuk elismeréseként gyakran megemlítette a mesterek neveit. Hasonlóan azon gondnokokról is hosszasan emlékezett meg, akik sokat áldoztak az unitárius gyülekezet fejlődéséért a földek megművelése, az építkezések irányítása és az eklézsia pénzügyeinek rendezése terén.

Nagyobb gyűjtések esetén az egész névsor olvasható az adomány pontos összegével együtt. Az elődök példájának felidézésével mindenki meggyőződhetett a gyülekezeti, a lokális társadalomban elfoglalt helyének jogosságáról, e helyét megerősíthette, kiigazíthatta. Az építkezés helyzete újrászervezhetővé tette a társadalom hierarchiáját, az egyének és a családok számára helyük újradefiniálását kínálta fel. Az emlékirat az utódok szemében a

pozitív vagy negatív mintává válás, a társadalmi presztízs megszerzésének, megerősítésének lehetőségét biztosította, és ilyen értelemben szintén mobilizáló tényezőként érvényesült (Keszeg 2006: 83).

A bevezetőben a szerző elsősorban a szájhagyományra alapozva írt a falu múltjáról. Ebben Orbán Balázs hatását érzem, aki a Székelyföldet bemutató könyvéhez végzett utazása során minden bizonnyal találkozott a Raffaj családdal. Erre enged következtetni, hogy Újszékelyről részletesen írt, és az unitárius templom egykori, 1648-ból származó harangjának feliratát is közölte egy régi vizitációs jegyzőkönyvre hivatkozva (Orbán 1868: 20).

A bevezetőből kiderül a szerző lokálpatriotizmusa: a Székelyföld egyik legszebb községének nevezte otthonát, kiemelte a székely izléssel épített és berendezett házakat.⁵ Fény derül arra is, hogy az elsődleges megélhetési lehetőség, a földművelés nem tudta eltartani a kb. 1.000 fős lakosságot, és ezért sokan ideiglenes szolgálat céljából elhagyták a falut (Raffaj 1884: 5).

Raffaj Domokos hosszasan igyekezett bizonyítani, hogy a korábbi Víztelek nevű településen, ahonnan Újszékely első lakosai áttelepültek, nem jobbágyok, hanem szabad székelyek éltek (Raffaj 1884: 6–7). Ezzel is a település rangját akarta emelni, habár az újszékelyi példányban a szerző fia, Károly (valószínűleg Jakab Elek történész hatására) utólag megjegyezte: „Ez csak föltevés. Víztelek zsellértelep volt s csak a szomszéd községekből telepedtek székely nemesek, különösen beházasodással.” A székelyeket a lelkész író csak pozitív tulajdonságokkal ruházta föl:

„A székelynép életrealitásából, munkaszeretetéből mintegy önként következik, hogy az új lakhely kevés számú népessége megújított erővel és kitartással fogott a további alakításokhoz.” (Raffaj 1884: 7)

A történeti munka következő fontos állomása az első templomnak 1639 körüli elvétele és református kézre kerülése. (Ugyanakkor arról nem esik szó, hogy egykoron, úgymond az idők kezdetén, vagyis az unitárius vallás létrejötte után, a katolikus lakosok átállásakor hogyan jutott unitárius kézre a római katolikusok temploma.) Az unitárius templom elvétele kapcsán elsősorban a nagyhatalmi háttérrel, a fejedelmeket és azok képviselőit tette felelőssé a szerző. A főként hadi mentesség miatt reformátussá lett lakosok és az unitáriusnak maradtak között rövidesen enyhült a viszály:

„Legalább a nép között a vallási gyűlölség kezdett lankadni s az újszékelyi reformátusok belátták azon szánandó helyzetet, melybe az unitáriusokat templomuk elvétele által taszították és igyekeztek a rajtuk elkövetett erőszakot némi dotációval [adomány] elfelejtetni.” (Raffaj 1884: 14.)

Az unitárius lelkész által írt történeti munkában a reformátusokról a templom elvételén kívül csak egy említés történt: 1836-ban a református iskolamester egy Bibliát ajándékozott az unitáriusoknak, arra kérve az unitárius lelkészt, hogyha meghal, akkor mondjon imát felette és temesse el, ha pedig azt kivitelezni nem lehetne, akkor harangoztasson érte. Az

5 A székely jelleget Orbán Balázs is hangsúlyozta (Orbán 1868: 18), de megjegyzendő, hogy az Orbán Balázs által leírt háztípus és az újszékelyi kutatásaink során megismert 19. századi épületek szász hatást mutatnak. Az Orbán Balázs könyvében Újszékelynél közölt, székely típusú faházat ábrázoló kép semmiképpen sem készülhetett Újszékelyen, mert a ház tetején keresztek láthatók, amiket sem a reformátusok, sem az unitáriusok nem használtak. A szász jellemzők helyett azért igyekezhetett mindkét szerző a székelyt kiemelni, mert koruk elsősorban a nemzeti hagyományok hangsúlyozására törekedett.

iskolamester átok alatt hagyta meg, hogy a református lelkész ne temesse el (Raffaj 1884: 81-82). Ez azonban szűkszavú összefoglalása a történeteknek, ami mélyebb következtetések levonására nem elegendő. A helyi lakosokkal folytatott beszélgetéseim során kiderült, hogy a két felekezet hívei között békés viszony van, gyermekkorukban is gyakoriak voltak a vegyesházasságok. Raffaj Domokos ebben a közösségben született, valamelyest természetes lehetett számára a két felekezet tagjainak szoros kapcsolata. Felesége is eredetileg református vallású volt. Mindez meghatározta a reformátusokkal kapcsolatos érzelmi kötődését és hozzáállását, aminek következtében a reformátusokról nem tett elítélő megjegyzést.⁶

Újszékely 1815-ben válhatott önálló egyházközséggé, korábban Alsóbaldogasszonyfalva (mai nevén Alsóbaldogfalva) filiája volt. Korábbi viták után 1765-ben kezdeményezték először az elszakadást, de az engedély megszerzésére még 50 évig kellett várniuk. Raffaj Domokos hosszasan írt az elszakadásról, függetlenné válásról, hiszen ez egyfajta hősi tette volt az elődöknek. Az elválás anyagi terheket rótt a közösségre, nagy áldozatvállalást jelentett az akkori eklézsiatagok számára. A leírás a néprajzkutatók számára azért is izgalmas olvasmány lehet, mert például a keresztetlenül meghalt gyermekre, az istentiszteleti rendre is tanulságos információkkal szolgál.

A ma is álló templom a 19. század elején épült. Raffaj részletesen, évről évre felsorolta az új templom építésére adakozók neveit:

„Egyszersmind megkezdettek az eklézsia kebelében az önkéntes adakozások hosszú sorai, melyeket szükségesnek látok évről évre felsorolni, hogy hallják és olvassák a késő unokák amaz áldozatkésztséget, melyet boldogult elődeik eklézsiánk felvirágoztatásában oly érdemes tettekkel mutattak ki.” (Raffaj 1884: 44–45.) „Viszont kifejezést adok annak, hogy mindezen önkéntes adakozások azért soroltattak fel e helyen oly részletesen, hogy jelenleg hallja és jövőben is lássa az utónemzedék, hogy az elődök mily nagy buzgóságot és áldozatkésztséget tanusítottak eklézsiánk fennállásában és fejlesztésében.” (Raffaj 1884: 69.)

Raffaj Domokos szíven viselte a gyermekek taníttatását. Ez magyarázza, hogy több helyen írt a felekezeti iskolában alkalmazott módszerekről, eszközökről is. A tanítás kudarcairól, az iskolába nem járó gyermekekről kevés szó esik, ezen témáról bővebben csak az újszékelyi parókián őrzött jegyzőkönyvekből értesültem. 1842-ből egy érdekes eset: azért határoztak a tanító számára sütőház építéséről, mert annak hiányában a tanító a tanteremben főzte a pálinkát (Raffaj 1884: 88).

A helyesnek tekintett viselkedéssel szemben Raffaj Domokos néhány negatív példát is beemelt a művébe. Így például azokról a személyekről is megemlékezett, akik megghiúsították, hogy egy megígért örökség teljes egészében az újszékelyi unitárius ekléziára szálljon (Raffaj 1884: 94-98). Az 1884. évi példányban az utolsó eset a templom körül lévő kőkerítés építése közben keletkezett botrány, melyben a lelkész megszégyenítette a résztvevőket:

„Közmebotránykozással vette a presbyterium, hogy egyháztag, presbyter és volt gondnok, mint a templom kerítése megépítésében vállalkozó Menyhárt József a mai napon – mint vasárnap – kőhordó kalákát rendezett a délelőtti órákban. Mely alkalommal Szabó János, Geszt Mihály, Legifj. Murvai Sámuel, Gyarmati István fia Lajos, S. Buzogány Sámuel, Boros Sámuel egyházi, Mátéfi Pál, Szávuj Mózes fia Mózes községi, részben pedig egyháztagok, mint kalákások, éppen az isteni tisztelet folyama alatt érkeztek meg szekereikkel a templom kerítéséhez s tekintetbe nem véve az

6 Kutatásom során átnéztem az alsóbaldogfalvi református parókián őrzött újszékelyi iratokat is. Közöttük megtaláltam egy református lelkész 1919–1926 közötti visszaemlékezését. Mivel nem ennek a vidéknek a szülője volt, nem értette a reformátusok és unitáriusok szoros együttélését, amiben a felekezeti jelleg igen legyengült. Ezért eléggé ellenséges hangon nyilatkozott az unitáriusokról, és saját hívei viselkedésén is többször megdöbbent.

isteni tisztelet szentségét és méltóságát, szekereikről a követ lehányták és szekereik zörgetései, ostoraik pattogásai, a kövek csattogásai és saját lármás beszédjeik s általában ilyen munkavégzés alatt véghez vinni szokott zajongások által oly nagy botrányt idéztek elé, hogy az isteni tiszteletet a hívek nagy botránkozására félbe kellett hagyni. És e botrányos tényt elkövezték daczára annak, hogy a templomból kiküldött követ által csendességre voltak figyelmeztetve és daczára az 1868-ik évi LIII-ik törvénycikk 19. §-nak, mely ezt mondja: *Vasárnapokon minden nyilvános és nem elkerülhetetlen munka felfüggesztendő. Ugy szintén bár mely vallásfelekezetnek innepein a templom közelében mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.*” (Raffaj 1884: 122–123.)

Raffaj Domokos személyes tapasztalatit, saját munkásságát is dokumentálta és legitimálta a kéziratában, vagyis megszerkesztette a múlttá váló jelent. Bizonyos tetteit tényekkel támasztotta alá, igazolta az adott helyzetben hozott döntését (pl. iskola építésére gyűjtött pénzalap sorsa). Leírta azt a sérelmét is, hogy amikor nem fogadta el a számára fölkinált énlaki állást, a helybeliek jövedelmének növelését ígérték, de nem tettek ennek eleget (Raffaj 1884: 113–114).

A mű szereplői elsősorban a helyi lakosok, felsőbb politikai vagy egyházi hatalom képviselőiről csak nagyobb krízishelyzetek esetén olvasunk. Így például 1848-nál megemlítette a falun átvonuló osztrák csapatok vezetőjét, Heydte századost, aki teljes katonai diktatúrát vezetett be Udvarhelyszéken. Ezt az eseményt a szerző gyermekként személyesen átélte (Raffaj 1884: 90). Az egyházi hatalom vezetői az önállósulási törekvésnél, illetve a felekezeti iskolára gyűjtött, de – mivel közben községi iskola épült – nem arra fordított 500 forint felhasználásánál jelentek meg, utóbbinál annak legitimálására, hogy helyesen járt el a lelkész (Raffaj 1884: 119).

Összességében elmondható, hogy az újszékelyi lelkész által megírt történeti narratívák egyrészt a múlt birtokbavételére, a vagyon szerzésének igazolására irányultak, másrészt a múlt gondosan kiválogatott elemei révén a jelen történéseit akarta megalapozni a szerző, illetve híveit egyházuk támogatására buzdítani.

A 2016. ÉVI ÜNNEPSÉG

Az eddigiekben egy 19–20. század fordulóján élt lelkész munkájába tekintettünk be. A továbbiakban pedig az 1995 óta újszékelyi unitárius lelkész, Jakab Zsolt által szervezett ünnepségről lesz szó.

A rítusok az identitásbiztosító tudásból való részesedés formái. A csoport az ezeken való személyes jelenlét révén veszi ki részét a kulturális emlékezésből. A rítusok a csoport ünnepélyes önmegjelenítésének és öngazolásának formái közé tartoznak (Assmann 1999: 57–59). Jakab Zsolt a meghívóra egy bibliai idézetet választott: „Emlékezzél meg csak az ősi napokról, gondold csak át minden nemzedéket, kérdezd meg atyádat, s elbeszéli neked, véneidet, és elmondják neked!” (5 Móz. 32,7.) A meghívó hátulján pedig Walter Gyula Erdély, Erdély, áldott Erdély című verse szerepelt. Míg a bibliai idézet az ősök tiszteletére és a velük való közösségre hívta fel a figyelmet, addig a vers elsősorban a hívek érzelmeire hatott: tágabb lakóhelyük a születéstől a halálig láthatatlanul is beleivódik a lelkükbe.

Mielőtt bemutatnám a 2016. évi ünnepséget, röviden összegzem a település életében történt változásokat. A 20. század folyamán jelentősen átalakult a helyi társadalom. A statisztika adatai alapján az 1920-as években megkezdődött a népesség számának csökkenése. Amint adatközlőim elmondták, magas volt a továbbtanulók aránya, akik iskolai végzettség-

gükkal városokban telepedtek le. A kollektivizálás előtt a fiatalok közül sokan szintén városokba költöztek, ahol gyári munkát végeztek, a földműveléssel felhagytak. Az elköltözők helyébe elsősorban Zetelaka környékéről érkeztek római katolikusok, az 1970-es években az ottani víztározó építése miatt lakóházakat bontottak el. Újszékelyen jobb termőföldek voltak, mint Zetelakán, így a kollektív is jobban működött. Az 1990-es években sokan Magyarországon telepedtek le, az utóbbi években pedig Nyugat-Európa, például Hollandia és Anglia váltak a fiatalok számára célszaggá.

Míg 1920-ban 835 fő élt a faluban, addig 1941-ben 755, 2002-ben pedig 703, közülük 679-en vallották magukat magyar nemzetiségűnek (Varga E. 2010a: 76). A statisztika ugyan nem mutatja, de a lakosok jelentős része cigány, körükben legmagasabb a gyermekszületések száma. Felekezeti szempontból 2002-ben az alábbi megoszlás volt: 284 unitárius, 249 református, 111 római katolikus, 26 ortodox, 6 baptista, 4 evangélikus, 2 görög katolikus és 26 „egyéb” (Varga E. 2010b: 47). 2016-ban az unitárius gyülekezet lélekszáma 260 volt. A településen szolgáló papok közül csak Jakab Zsolt lakik helyben, a református lelkész Alsóboldogfalváról, a római katolikus pedig Székelykeresztúrról jár.

Az Újszékelyi Unitárius Egyházközségi Napokra 2016. július 29–31. között került sor. Az időpont kiválasztását több tényező indokolta:

1. 1847. július 29-én hatalmas jégeső zúdult a falura, mely csaknem teljesen elpusztította az aratás előtt álló termést. A fennmaradt iratok erről elsősorban gazdasági szempontból szóltak, Raffaj Domokos 1910. évi összegzéséből tudható meg, hogy a lakosok hogyan értelmezték a tragédiát: „A nép, belső emberei vezetésével, bűnbánó énekléssel járta be a határt s azóta mindenik évfordulót istentisztelettel tartja meg július 29-én, mint jégverés innepét.” (Raffaj 1910: 19.)⁷ A sokáig munkaszünetként számon tartott nap szerepe az idő múlásával ugyan csökkent, de még mindig számon tartják a helybeliek.

A 2016. évi ünnepség július 29. pénteken 11 órakor a jégverés napi ünnepi istentisztelettel kezdődött, melyet Jakab Zsolt tartott. A kiemelt ünnepségnek köszönhető, hogy azon 31 fő volt jelen, míg az előző években csak néhányan vettek részt a megemlékező istentiszteleten. Péntek délután fogadták az amerikai testvérgyülekezet tagjait, 18 órától pedig Jakab Zsolt kérésére én tartottam előadást a templomban az unitárius templom történetéről. A kántori teendőket Jakab Zsolt felesége, Borika látja el, ő is aktívan vállalt szerepet az ünnepség szervezésében.

2. 2016. július végére készült el a templom mögött álló, 1874-ben épített kántortanítói ház fölüjritása.⁸ Az épület már régóta rossz állapotban volt. Jakab Zsolt szándékának köszönhető, hogy az időigényesebb, költségesebb felújítást választották az elbontás helyett. Az épület a gyülekezet közösségi alkalmaihoz biztosít fűthető helyszínt, télen itt tartják az istentiszteleteket is. A felújítás anyagi hátterét nagyrészt Hargita Megye Tanácsa biztosította, továbbá az amerikai testvérgyülekezet. A helyiek pedig közmunkával járultak hozzá az építkezéshez.

A szombati nap programjai a felújított ház köré rendeződtek: az épület 11 órakor kezdődő felavatásán a ház előtti (és egyben a templom melletti) udvaron a Székelykeresztúri Egyházkör esere, Lőrinczi Lajos tartott istentiszteletet. Ezután Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsának elnöke mondott beszédet, Jakab Zsolt pedig beszámolt a felújítási munkálatokról. A helyi lelkész egy téglát tartott kezében, mely a ház egyik elbontott falából

7 A kézirat ugyan Raffaj Domokos neve alatt szerepel, de az előszóából kiderül, hogy azt a lelkész betegsége miatt fia, Károly írta édesapja korábbi kézírata alapján (Raffaj 1910: 1).

8 Az épületet 2008-ban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főépítész, Buzás Miklós és építészhallgatók mérték föl. Ennek kapcsán végeztem először néprajzi kutatást a településen. Az építészeti dokumentumok a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattárában A-5334. szám alatt találhatóak.

származik és amelyen 1873-as dátum szerepel. Ezzel próbálta az épületet élő személyként bemutatni, mely átélte és átérzte a körülötte történő eseményeket. A beszédből is kiderült, hogy a ház szerepe túlmutat az építtelőkön: az a gyülekezet életének jelképe, és a tempom mellett a közösség megmaradásába vetett hit alapja.

3. A templom mennyezetén lévő fölirat szerint („AZ EGY ŐRÖK ISTEN TISZTELETÉRE... ÉPÍTETTE AZ UNITÁR. EKKLÉZSIA 1816-BAN.”) 200 évvel korábban, 1816-ban épült fel a templom. Az évszám azonban megtévesztő, egy évhez köti a munkát, pedig az jóval hosszabb folyamat volt. A források szerint 1808-ban határozták el új templom építését, 1809-től kezdtek meg a pénzgyűjtést, majd 1812-ben kötöttek szerződést az építőkkel. A torony 1823-ban, a padok 1832-ben, a szószékkorona 1835-ben, az orgona pedig 1841-ben készült el. Az emlékezés, a rítusok azonban azt kívánják, hogy az idő folyásában konkrét dátumokat jelöljünk ki.

Vasárnap délelőtt a templom volt az ünnepség központi tere. 11 órakor került sor a 200 esztendősi templom megépüléséért és a közösség megmaradásáért tartott hálaadó istentiszteletre, melyet Bálint-Benczédi Ferenc püspök tartott.

Az évforduló alkalmából a helyi asszonyok elhatározták, hogy új terítőkkal díszítik föl a templomot. Ezeket egy agyagfalvi asszonnyal készíttették el. A szőttekre helyben, illetve Magyarországon élő, újszékelyi származású asszonyok adták össze a pénzt. A helyi adományozók között olyanok is voltak, akik unitáriusnak születtek, de férjük után reformátusok lettek. A fiatalabbak fehér színű szőttest szerettek volna, de végül az idősebbek javaslatára az 1979–1980-ban varrottas technikával hímzett terítők piros színvilága mellett döntöttek. (Érdekességgént megjegyzem, hogy a korábbi együttes Nagy Jenő néprajzkutató újszékelyi származású felesége, Murvai Júlia kezdeményezésére és részben általa készült.)

Az ünnepségre az újszékelyi unitáriusok amerikai testvérgyülekezetének tagjai közül 13 fő látogatott el. A Bostontól északra fekvő Newburyport gyülekezetével épp 25 évvel azelőtt, 1991-ben léptek szoros kapcsolatba az újszékelyiek. Az azóta eltelt időben az amerikai lelkes, Harold Babcock majdnem minden évben ellátogatott Újszékelyre, Jakab Zsolt két alkalommal jutott el Amerikába. Az amerikai gyülekezet rendszeresen támogatja anyagilag az újszékelyieket, ami sokat jelent az alacsony lélekszámú, előregedő közösség fenntartásában.

Az istentiszteletet követően a templom mellett avatták fel az erre az alkalomra a testvérgyülekezet adományaként készíttetett kopjafát. A kopjafán elhelyezett táblán ez a felirat olvasható:

„Az újszékelyi templom építésének kétszázadik, a newburyport-i gyülekezettel való kapcsolatfelvétel huszonötödik évfordulójára adományozta Sabrina és Harold Babcock, nagyra értékelve a gyülekezeteink közti szeretetet és barátságot. Given by Harold and Sabrina Babcock to honor the 200th anniversary of the Újszékely church building and the 25th anniversary of partnership with Newburyport, USA, with grateful appreciation for the friendship and love between our two congregations.”

Az istentisztelet után csoportkép készült, melyből mindenki rendelhetett magának. A fényképen 151 fő látható. A fénykép révén a résztvevők otthoni környezetükben is felidézhetik a falu életében jelentős eseményt, illetve a fénykép arra is ösztönözheti őket, hogy a jövőben is vállaljanak aktívabb részvételt az egyházközség életében.

A három nap alatt egy szűkebb szervező csoport folyamatosan jelen volt, míg a többség csak az ünnepség egyes elemeire ment el érdeklődése és egyéb feladatainak függvényében. A résztvevők több csoportból tevődtek össze. Fentebb már említettem, hogy a vidékre a reformátusok és unitáriusok szoros együttélése, a vegyesházasságok jellemzőek. Amint a meghívó szövegéből is kiderül, a meghívottak köre nem korlátozódott csupán a helyi unitáriusokra:

„Régóta tervezzük, hogy a templomunk építésének 200-dik évfordulóját megünnepeljük. Az ebből az alkalomból szervezett közösségi napokra szeretettel meghívjuk kedves családjával együtt mindazokat, akik akár itthon, akár a faluból elszármazva élnek. Tisztelettel várjuk azokat is, akik a felújítási, javítási, építési munkálatok megtervezésében, kivitelezésében és bármilyen más külső segítséggel hozzájárultak ahhoz, hogy egyházközségi épületeink megújulhassanak.”

A helyi cigány lakosok közül csak néhányan vettek részt a rendezvényen, ami jól mutatja, hogy többségük más kapcsolatháló tagja, az egyház életébe nem kapcsolódnak be.

A helyi társadalom itt élő és elszármazott tagjai mellett a környék falvainak unitárius lelkészei közül is sokan eljöttek a háromnapos ünnep valamely részére, attól függően, hogy saját egyházközségükkel kapcsolatos kötelezettségeik mikor engedtek szabadidőt számukra. A világi és egyházi előljárók részvétele (a megyei tanács elnöke, esperes, püspök) a helyiek számára megerősítést adott, az eklézsiáért végzett munkájuk elismerését jelentette.

Az ünnepségre Jakab Zsolt pólót és nyakba akasztható, fából készült érmet készítettett, melyet a résztvevők megvásárolhattak. A szombati ünnepségre sokan nem ünneplő ruhában jöttek, hanem ezt a pólót vették fel nadrággal vagy szoknyával. A póló elején kis kör alakú részben a templom és „Újszékely 200” felirat szerepel, hátoldalán: „TEMPLOMUNK 200 ÉVES 1816 2000” szöveg olvasható, közepében pedig a templom képe. A vasárnapi istentiszteletre mindenki ünnepi ruhában jött, két lány – akik a püspöknek szóló ajándékokat is átadták – székely viseletet öltözt.

Az ünnepséget megelőző vasárnap az asszonyok „laska”, azaz levesbe való tészta készítésére gyűltek össze, hétfőn a káposztasaláta és a kovászos uborka következett. A főzéshez szükséges zöldségeket, tyúkokat, tojást a helyiek adták össze, azon felül csak káposztát és krumplit kellett még vásárolniuk, hogy elég legyen. Pénteken disznót is vágtak, aznap vacsorára töpörtöt és „lecsipecsi”-t (zsirban sült húst) készítettek. A faluban él az az asszony, aki a székelykeresztúri piacon kürtös kalácsot árusít. Habár nem unitárius, de ismerősei kérésére szombaton és vasárnap is szívesen eljött családjával kürtös kalácsot sütni a résztvevőknek. A kalács készítését az amerikai vendégek közül többen kipróbálták. Az ünnepség szakrális elemeit szombat este az udvaron rendezett bállal egészítették ki, vasárnap este pedig táborfüzet gyűjtottak.

A 2016. évi ünnepség szervezése mögött nemcsak az unitárius, hanem a faluközség erősítésének szándéka is meghúzódott. A falubeliek aktív részvételét kifejezte az is, hogy a szombati ebédet négy önkéntes csapat készítette el: egy-egy bográcsban babgulyást, gombás disznópörköltet és birkapörköltet főztek. A négy csapat közül egyet a helyi polgármesteri hivatal munkaközössége állított ki, a további három pedig helyi vállalkozók baráti köréből tevődött össze. A pálinkát a helyi pálinkafőző biztosította, a kenyeret és az italt az unitárius egyházközség.

Bár az évközi vasárnapokon tartott istentiszteleteken a hívek részvétele alacsony, 10 fő körüli, de az ünnepségnek szélesebb tömeget sikerült megszólítania, összehozta a gyülekezet és a falu tagjait, az előkészületekből is sokan aktívan vették ki részüket. Szombaton zöldségpucolás közben az asszonyok arról is beszélgettek, hogyan lehetne a hétköznapiak során is rendszeresen találkozni, hiszen – ahogy az egyik résztvevő megfogalmazta – a házak előtti padokon spontán szerveződött beszélgetések helyét átvette a facebook, mindenki a saját problémája után rohan.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban az újszékelyi unitárius gyülekezet esettanulmányán keresztül a kulturális emlékezet megszerkesztésének és a lokális identitás erősítésének példáját mutattam be.

Raffaj Domokos 1884-ben írt történeti munkája narratív struktúrába foglalja az íráskori jelent meghatározó előzményeket, olvasása révén megtörténik a múlt birtokbavétele. A lelkes az unitárius eklézsia földjeinek, épületállományának gyarapodását állította a középontba, ezzel is buzdítva híveit az aktív hitéleti részvételre, illetve saját munkásságának egyes elemeit támasztotta alá az általa fontosnak ítélt tényekkel.

2016 júliusában a múlt kiemelkedő eseményeire épülő ünnepség fontos szerepet játszott a lélekszámban megfogyatkozó unitárius gyülekezet, illetve a faluközösség identitásának erősítésében. Az ünnepség az amerikai testvérgyülekezettel való szoros kapcsolattartás újabb állomását is jelentette, melynek tárgyi kifejezője a templom kertjében felállított kopjafa. A rendezvénynek olyan személyeket is sikerült megszólítania, akik évközben nem aktív tagjai a gyülekezetnek. A helyi történelem őrzőinek számító templom és kántortanítói ház felújítása a közösség megmaradásába vetett hitet szimbolizálja.

SZAKIRODALOM

Assmann, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Keszeg Vilmos

2006 *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Kovács Sándor

2009 *A magyar unitárius peregrinatio academica vázlatos története 1848 után. Keresztény Magvető* 115. 561–587.

Orbán Balázs

1868 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból* I. Ráth Mór bizománya, Pest.

Péter Lajos

1922 *Özv. Raffaj Domokosné szül. Torboszlói Bereczky Póli. Keresztény Magvető* LIV. 42–44.

Raffaj Domokos

1884 *Az újszékelyi unitárius eklézsia történelme*. Kézirat. Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár.

1910 *Az újszékelyi unitárius egyházköztség története*. Kézirat. Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár.

Sárközi Gabriella

2013 *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken (1789–1919)*. Doktori disszertáció. ELTE Művelődéstörténeti Program. Elérhetőség: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/sarkozigabriella/diss.pdf>. (2016. szeptember 12-ei letöltés.)

Szőcsné Gazda Enikő

2013 1880–1945 közötti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 21. *Kulturális gyakorlat és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 201–216.

Varga E. Árpád

2010a *Hargita megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002*. Elérhetőség:

<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/hretn02.pdf>. (2015. augusztus 2-ai letöltés.)

2010b *Hargita megye településeinek felekezeti adatai 1850–2002*. Elérhetőség: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/hrfel02.pdf>. (2015. augusztus 2-ai letöltés.)

(n. n.)

1894 Raffaj Károly. *Unitárius Közlöny* VII. 146.

1910a Raffaj Domokos. *Unitárius Közlöny* XXIII. 183.

1910b Gyászhirek. *Keresztény Magvető* XLV. 232.

1910c Raffaj Domokos. *Keresztény Magvető* XLV. 231–232.

STRUCTURAREA MEMORIEI CULTURALE ȘI CONSTRUIREA IDENTITĂȚII LOCALE PRIN EXEMPLUL CONGREGAȚIEI UNITARIENE DIN SECUIENI

În studiul de față autoarea prezintă cele mai importante caracteristici ale practicii comemorative prin exemplul așezării Secuieni, situată între Cristuru Secuiesc și Sighișoara. În prima parte oferă o analiză a lucrării de istorie a bisericii, scrise de către pastorul unitarian Domokos Raffaj (1842–1910) în anul 1884. Din obscuritatea densă a trecutului lucrarea sustrage în primul rând antecedentele determinante ale prezentului autorului (de ex. achiziția de pământ, dezvoltarea construcțiilor), iar prin citire s-a realizat o posesie a trecutului. În a doua parte a studiului autoarea prezintă ritul comemorativ al congregației unitariene din 2016, care a jucat un rol important în consolidarea identității comunității locale. Recondiționarea bisericii vechi de 200 de ani și a casei dascălului simbolizează credința în supraviețuirea unei comunități cu o populație pe cale de diminuare.

STRUCTURING CULTURAL MEMORIES AND CONSTRUCTING LOCAL IDENTITY THROUGH THE EXAMPLE OF THE UNITARIAN CONGREGATION OF SECUIENI

In the present paper the author presents the most important characteristics of recollection practice with the help of the example from Secuieni, a settlement situated between Cristuru Secuiesc and Sighișoara. In the first part she analyses the church history written by Unitarian Vicar Domokos Raffaj (1842–1910) in 1884. From among the dense network of the past (e. g. acquisition of land, increase of number of buildings) this work primarily emphasised antecedents determining the present concerning the writing of the piece. Through its reading the past was taken into possession. In the second part of the essay she presents the memorial ritual of the Unitarian congregation in 2016, which played an important role in strengthening the identity of the village community. The renovation of the 200-year-old church and the home of the schoolmaster and cantor, originally built in 1874 symbolises the faith in the survival of the decreasing community.